

УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ТА ФІЗИЧНОЮ РЕАБІЛІТАЦІЄЮ У ВИМІРІ ВОЄННОГО ЧАСУ: МІЖНАРОДНІ ПРАКТИКИ ТА ЇХ АДАПТАЦІЯ В УКРАЇНІ

Левчук Ірина Богданівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи,
заступник декана з навчальної роботи
психолого-природничого факультету,
Рівненський державний гуманітарний університет;
доцент кафедри мовної підготовки та соціально-гуманітарних наук,
Державний заклад «Луганський державний медичний університет»
ORCID: 0000-0001-6015-3795

Карлова Тетяна Євгенівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовної підготовки та соціально-гуманітарних наук,
Державний заклад «Луганський державний медичний університет»
ORCID: 0000-0001-6241-7774

Рашиді Бахрам,

асистент кафедри хірургічних хвороб,
Державний заклад «Луганський державний медичний університет»;
лікар-нейрохірург вищої категорії, лікар ФРМ
ORCID: 0000-0002-9478-3282

У статті здійснено комплексний аналіз управління соціальною та фізичною реабілітацією в умовах воєнних викликів з урахуванням сучасних міжнародних практик та можливостей їх адаптації в Україні. Обґрунтовано, що війна спричиняє не лише масштабні фізичні втрати та руйнування інфраструктури, а й глибокі соціальні, психологічні та економічні наслідки, подолання яких потребує системного міждисциплінарного підходу. Соціальна реабілітація розглядається як багатовимірний процес, спрямований на відновлення фізичного, психологічного і соціального благополуччя осіб, які постраждали внаслідок бойових дій, зокрема військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх родин, внутрішньо переміщених осіб, цивільного населення.

У дослідженні узагальнено наукові підходи до розуміння сутності соціальної реабілітації, її співвідношення із соціальною адаптацією та концепцією резильєнтності. Акцентовано увагу на ролі фізичної реабілітації як важливого складника загальної системи відновлення, що забезпечує повернення функціональних можливостей, підвищення якості життя та соціальної активності постраждалих. Проаналізовано світовий досвід організації реабілітаційних систем на прикладі США, Ізраїлю та Німеччини, визначено їхні ключові управлінські та інституційні характеристики.

Виокремлено основні напрями соціальної реабілітації в умовах війни, охарактеризовано цільові групи та ефективні методи реабілітаційної роботи, зокрема індивідуальні й групові програми, арт-терапевтичні підходи та використання цифрових технологій. Окреслено актуальні проблеми розвитку системи соціальної та фізичної реабілітації в Україні, серед яких — обмеженість ресурсів, недостатня координація між суб'єктами управління та нерівний доступ до послуг. Зроблено висновок про необхідність удосконалення меха-

нізмів управління, міжсекторальної взаємодії та впровадження адаптованих міжнародних практик для підвищення ефективності реабілітаційних заходів у воєнний та повоєнний періоди.

Ключові слова: управління, соціальна реабілітація, фізична реабілітація, освітня реабілітація, психосоціальна підтримка, воєнні виклики, резильєнтність, міжнародний досвід, адаптація реабілітаційних практик, Україна.

Вступ. Усвідомлення значущості соціальної реабілітації в умовах війни ґрунтується передусім на розумінні складного комплексу викликів, які збройне протистояння створює як для окремої особи, так і для суспільства загалом. Війна спричиняє не лише значні людські втрати та масштабні руйнування матеріальної інфраструктури, а й породжує глибокі соціальні, психологічні та економічні проблеми, подолання яких вимагає системного й багатовекторного підходу. У такому контексті соціальна реабілітація набуває особливої актуальності, адже спрямована на підтримку військовослужбовців, учасників бойових дій, ветеранів та членів їхніх сімей, внутрішньо переміщених осіб, цивільного населення й інших категорій, які зазнали безпосереднього або опосередкованого впливу війни, сприяючи їх відновленню, соціальній інтеграції та адаптації до мирного життя.

Соціальна реабілітація охоплює широкий спектр заходів – від надання соціально-психологічної допомоги до підтримки у відновленні професійного потенціалу, забезпеченні житлових умов і сприянні працевлаштуванню. Її реалізація ґрунтується на засадах поваги до людської гідності, урахування індивідуальних потреб та активізації внутрішніх ресурсів особистості з метою досягнення максимальної автономії та незалежності. В умовах воєнного часу роль соціальної реабілітації суттєво

зростає, оскільки вона сприяє відновленню соціальних зв'язків, зміцненню довіри та розвитку взаємодії у суспільстві – чинників, що є визначальними для подолання наслідків бойових дій і подальшого сталого розвитку держави.

Матеріали та методи. Наукові дослідження у сфері реабілітації, зокрема соціальної, є вкрай затребуваними, оскільки безпосередньо пов'язані з проблематикою підтримки вразливих груп населення. Воєнні події істотно вплинули на соціально-психологічний стан громадян, зумовивши появу нових категорій осіб, які потребують посиленої уваги та комплексної допомоги, що, своєю чергою, актуалізувало питання розвитку системи соціальної реабілітації. Це зумовлює необхідність застосування інтегрованих підходів, які поєднують індивідуальні та громадські форми реабілітації й охоплюють психосоціальну підтримку, освітні програми, професійну підготовку, фізичне відновлення та соціальну інтеграцію, на чому наголошують сучасні науковці.

Розгляд соціальної реабілітації як багатовимірного процесу, спрямованого на відновлення фізичного, психологічного і соціального благополуччя, є методологічною основою розроблення ефективних відновлювальних програм у постконфліктний період. Цю позицію обґрунтовують у своїх працях К. Зораденія [11], Н. Онищенко, І. Перелегіна, О. Назаров, С. Каріков, О. Рябініна,

Л. Гонтаренко [7] та інші дослідники. Зокрема, К. Зораденія акцентує увагу на значущості психосоціальної реабілітації та необхідності індивідуалізованих підходів до подолання психологічних наслідків війни, що проявляються у формі ПТСР, депресивних і тривожних розладів як у військових, так і у цивільних осіб [11].

У ході підготовки статті використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що забезпечили системність і наукову аргументованість результатів. Методи *аналізу та синтезу* застосовано для опрацювання наукових джерел з проблематики соціальної й фізичної реабілітації в умовах війни, узагальнення теоретичних підходів і формування авторських висновків.

Метод порівняльного аналізу дозволив дослідити міжнародні практики управління системами соціальної та фізичної реабілітації (на прикладі США, Ізраїлю та Німеччини) і визначити можливості їх адаптації до українських реалій. Використання *системного підходу* дало змогу розглядати соціальну реабілітацію як інтегрований процес, що поєднує фізичні, психологічні, соціальні, освітні та професійні складники.

Застосування *структурно-функціонального методу* сприяло виокремленню ключових напрямів і форм реабілітації, визначенню їх функціонального призначення та взаємодії між суб'єктами управління. *Метод узагальнення* використано для формулювання основних проблем і тенденцій розвитку системи соціальної реабілітації в Україні в умовах війни.

Крім того, проведено *контент-аналіз* нормативно-правових актів, стратегіч-

них документів, матеріалів міжнародних організацій і наукових публікацій, що дозволило виявити управлінські механізми, інституційні особливості та практичні інструменти реалізації реабілітаційних програм. *Метод логічного моделювання* застосовано для обґрунтування напрямів удосконалення управління соціальною та фізичною реабілітацією в умовах воєнних і повоєнних трансформацій.

Основна частина. Соціальна реабілітація посідає центральне місце у процесі відновлення соціальних взаємин і повернення постраждалих осіб до повноцінної участі у суспільному житті. На цьому акцентують увагу Н. Онищенко та співавтори [7], наголошуючи на важливості психосоціальної підтримки як складника соціального й фізичного відновлення. Дослідники підкреслюють доцільність комплексного підходу, що поєднує відновлення довіри, формування самоповаги та зміцнення віри у майбутнє з метою підвищення ефективності реабілітаційних заходів.

Вагомим елементом соціальної реабілітації є також професійне відновлення, яке сприяє поверненню працездатності та економічної самостійності осіб, що постраждали внаслідок війни. Воно передбачає організацію навчання, перекваліфікації та підтримку у процесі працевлаштування.

Особливої уваги потребує реабілітація військовослужбовців, схильних до адиктивної поведінки, яка вимагає багатокomпонентного підходу, що поєднує медичні, фізичні, психологічні та професійні заходи, спрямовані на їх повну соціальну інтеграцію, про що зазначають Я. Чернецька та І. Горєлов [6].

Ю. Сергеева [10] звертає увагу на значущість розвитку соціальної реабілітації через розширення спектра соціальних послуг на місцевому рівні, що дозволяє уникнути суперечностей між завданнями розвитку громад і соціальними потребами населення в умовах децентралізації. У її дослідженнях обґрунтовується необхідність трансформації підходів до системи соціальної підтримки відповідно до сучасних викликів.

У межах досліджень соціальної реабілітації значну увагу приділяють аналізу процесів соціальної адаптації, реабілітації та резильєнтності, що дає змогу оцінити вплив соціальних і особистісних чинників на добробут і стійкість військових, внутрішньо переміщених осіб та інших уразливих груп у період війни. Цю проблематику розкрито в працях І. Дяченко, І. Бродської, О. Серебрякова, Н. Самборської, Н. Харитоновой [5], Ю. Песоцької [8], А. Попович [9], І. Шапошнікової [4] та інших науковців.

Умови воєнного конфлікту зумовлюють необхідність індивідуалізованого підходу до реабілітації різних груп постраждалих з урахуванням характеру травм, специфіки потреб і життєвих обставин. Узагальнення результатів наукових досліджень [10; 5; 9] дає підстави виокремити ключові напрями реабілітації, кожен із яких відіграє важливу роль у всебічному відновленні осіб, що зазнали впливу війни (табл. 1) [4].

Таким чином, соціальна реабілітація є складником загальної системи реабілітації населення, спрямованої на мінімізацію та подолання негативних наслідків війни, і передбачає комплекс заходів, орієнтованих на відновлення соціальних навичок та формування здатності до адаптації в умовах повоєнної дійсності. У цьому вимірі післявоєнна соціальна реабілітація постає як міждисциплінарний процес, що інтегрує різні сфери життєдіяльності людини – від відновлення фізичного

Таблиця 1

Види реабілітації	Сутнісні риси та практичні аспекти застосування
Фізична реабілітація	Цей напрям охоплює комплекс заходів, спрямованих на відновлення фізичної функціональності, включаючи фізіотерапію, ерготерапію, а також використання протезів та ортезів для осіб, що зазнали фізичних травм або ампутацій.
Психологічна реабілітація	Важливим аспектом є надання підтримки особам з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), депресією та іншими психічними станами, пов'язаними з переживанням війни. Програми включають індивідуальну та групову психотерапію та забезпечують необхідну соціальну підтримку.
Соціальна реабілітація	Охоплює заходи з відновлення соціальних навичок та адаптації до життя після війни. Програми спрямовані на покращення самообслуговування, спілкування, професійне перенавчання та забезпечення зайнятості.
Освітня реабілітація	Спеціалізовані програми для дітей та молоді, чиє навчання було перерване внаслідок конфлікту, включають дистанційне навчання та психологічну підтримку для ефективної адаптації в освітніх інститутах.
Реабілітація для сімей постраждалих (сімейна реабілітація)	З урахуванням впливу війни на сімейні структури програми підтримки спрямовані на психологічну адаптацію та відновлення сімейних зв'язків для забезпечення стабільності та добробуту.

стану й психологічної стійкості до налагодження соціальної взаємодії та професійної самореалізації.

У науковій літературі соціальну реабілітацію переважно трактують як процес відновлення особистісної та соціальної ідентичності, а також як механізм сприяння адаптації й інтеграції осіб, які зазнали впливу воєнних конфліктів, у повноцінне суспільне життя. Її функціональне призначення полягає не лише в подоланні фізичних і психологічних наслідків травматичних подій, а й у створенні передумов для подальшого соціального розвитку, активної участі у суспільстві та самореалізації. Доцільно зазначити, що соціальна реабілітація тісно пов'язана з адаптаційними процесами, оскільки обидва спрямовані на підтримку людини в умовах змін. Водночас соціальна адаптація розглядається як окремий, але невід'ємний компонент соціальної реабілітації та входить до переліку її базових складників [4].

Поняття соціальної реабілітації та соціальної адаптації посідають важливе місце в теорії й практиці соціальної роботи та психології, оскільки відіграють ключову роль у підтримці осіб, які стикаються з різноманітними життєвими викликами, зокрема наслідками захворювань, воєнних дій, вимушеної міграції чи інших травматичних обставин. Незважаючи на часте паралельне використання цих термінів у наукових дослідженнях, між ними існують як спільні характеристики, так і принципові відмінності, що потребують чіткого розмежування (табл. 2) [4].

Слід наголосити, що процеси реабілітації та розвитку резильєнтності відіграють важливу роль у забезпеченні

ефективної інтеграції особи у соціальне середовище та у сукупності формують основу комплексної державної політики підтримки населення, яке перебуває в умовах складних життєвих обставин. Їх узгоджене впровадження потребує системного управлінського підходу, що передбачає координацію дій органів публічної влади, установ соціального захисту, закладів охорони здоров'я, освітніх інституцій та громадянського суспільства.

У сучасному управлінському дискурсі у сфері відновлення, реабілітації та адаптації дедалі більшого значення набуває поняття «резильєнтність», яке, на відміну від «реабілітації», відображає стратегічний підхід до формування спроможності людини, громади та суспільства загалом ефективно реагувати на кризові виклики. Попри те, що у практиці державного управління поняття «реабілітація» та «резильєнтність» часто використовуються паралельно, між ними наявні принципові відмінності, що мають бути чітко враховані під час розроблення та реалізації публічних політик [4].

Доцільність розмежування цих понять зумовлює необхідність аналізу особливостей їх практичного втілення у суспільстві. Передусім реабілітація розглядається як процес або сукупність цілеспрямованих заходів, спрямованих на відновлення фізичного й психічного здоров'я, функціональних можливостей або соціального статусу особи після перенесених травм, захворювань чи періодів соціальної ізоляції. Натомість резильєнтність характеризує здатність індивіда або спільноти адаптуватися до стресових умов та відновлювати життєз-

Співвідношення понять «соціальна реабілітація» та «соціальна адаптація»

Ключові риси поняття та їх характеристика	Соціальна реабілітація	Соціальна адаптація
Метою є покращення якості життя, допомога індивідам досягти кращої якості життя через підтримку, освіту та ресурси, що сприяють їхньому відновленню та інтеграції у суспільство.	+	+
Використання соціальної підтримки сім'ї, друзів, спільноти та професійних служб як засіб для досягнення своїх цілей, стимулюючи позитивні зміни в житті індивідів.	+	+
Залучення індивіда та його активна участь у процесі відновлення або адаптації, спричиняючи розвиток самопомоги та особистісного зростання до процесу.	+	+
Зосередження на відновленні або покращенні соціального функціонування індивіда після пережитого розладу чи травми. Це може включати відновлення соціальних навичок, впевненості, професійних навичок тощо.	+	-
Орієнтованість на здатність індивіда ефективно взаємодіяти з новим соціальним середовищем або адаптуватись до змінених життєвих обставин, що може включати прийняття нових соціальних ролей, інтеграцію в нову культурну чи соціальну структуру.	-	+
Розпочинається з визнання наявності проблеми або дефіциту у соціальному функціонуванні, що потребує втручання.	+	-
Може бути потрібною внаслідок змін у житті індивіда, що необов'язково пов'язані з наявністю якогось розладу чи дефіциту. Це може бути переїзд в іншу країну, зміна соціального статусу тощо.	-	+
Може бути обмеженою в часі, з чітко визначеними цілями та завершенням, коли досягнуто певного рівня відновлення.	+	-
Є процесом, що має тривати необмежений час, оскільки індивід продовжує взаємодіяти зі своїм середовищем та адаптуватись до постійно змінених обставин.	-	+

датність після дії негативних чинників.

Другою відмінністю є спрямованість цих процесів: реабілітація ґрунтується на реалізації конкретних терапевтичних, соціальних чи інтервенційних заходів, тоді як резильєнтність пов'язана з активізацією внутрішніх ресурсів, особистісних якостей і адаптивних стратегій, що забезпечують подолання труднощів.

Відмінності простежуються й у часовому вимірі: реабілітаційні заходи, як правило, мають чітко окреслені терміни реалізації, визначені цілі та завершуються після досягнення необхідного рівня відновлення, тоді як резильєнт-

ність виступає відносно стабільною характеристикою або динамічним процесом, який формується й розвивається протягом усього життя людини [4].

Водночас спільна орієнтація на відновлення зближує поняття реабілітації та резильєнтності, оскільки обидва процеси спрямовані на подолання наслідків травм, стресових впливів і життєвих випробувань. Якщо реабілітація забезпечує відновлення втрачених функцій і можливостей, то резильєнтність сприяє ефективній адаптації та особистісному розвитку навіть за умов тривалої нестабільності.

Ще однією спільною характеристикою є залучення різноманітних ресурсів у процесі відновлення. Реабілітація передбачає використання медичних, соціальних і освітніх інституцій, тоді як формування резильєнтності ґрунтується на внутрішньому потенціалі особистості, соціальній підтримці та адаптивних механізмах реагування [1, с. 41].

Реалізація реабілітаційних програм може слугувати підґрунтям для розвитку резильєнтності, оскільки в процесі відновлення люди набувають навичок пристосування до нових умов і раціонального використання наявних ресурсів. Водночас високий рівень резильєнтності істотно полегшує перебіг реабілітації, оскільки стійкіші особи ефективніше долають труднощі та демонструють вищу активність у процесі власного відновлення.

Соціальна реабілітація базується на інтеграції підходів соціальної роботи, психології, медицини, фізичної терапії, освіти та професійної підготовки, що забезпечує її комплексний характер. У цьому контексті ключове значення має концепція резильєнтності як здатності людини до відновлення та адаптації після пережитих травматичних подій [3, с. 843].

Отже, попри відмінності за змістом і функціональним призначенням, реабілітація та резильєнтність перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємодоповнюють одна одну в процесах відновлення і соціальної адаптації осіб, які стикаються зі складними життєвими викликами.

Соціальна реабілітація в умовах війни постає як багаторівнева система відновлення, що поєднує фізичний, пси-

хологічний, соціальний і професійний компоненти підтримки постраждалих. У світовій практиці сформовано різноманітні моделі реалізації цього процесу з урахуванням культурних, економічних та історичних чинників. Її витоки сягають періоду Першої світової війни, коли виникла потреба у системному відновленні ветеранів, а подальший розвиток зумовив формування комплексних програм, орієнтованих на різні категорії постраждалих. Вивчення успішного міжнародного досвіду соціальної реабілітації має велике значення для вдосконалення національних практик у цій сфері [4].

Зокрема, у Сполучених Штатах Америки система підтримки ветеранів реалізується через діяльність Міністерства у справах ветеранів (United States Department of Veterans Affairs) та охоплює широкий спектр реабілітаційних послуг, включаючи лікування посттравматичного стресового розладу, фізичне відновлення, професійну перепідготовку й забезпечення житлом. Важливим напрямом діяльності є впровадження інноваційних технологій, зокрема телемедицини та інструментів віртуальної реальності, що підвищують доступність і результативність реабілітаційних програм.

В Ізраїлі сформовано значний досвід надання допомоги як військовослужбовцям, так і цивільному населенню, яке постраждало внаслідок воєнних дій. Особливий акцент робиться на розвитку програм психосоціальної підтримки, зокрема через діяльність спеціалізованих центрів, таких як NATAL, які зосереджуються на лікуванні ПТСР та інших психічних порушень, а також

реалізують окремі програми для дітей і сімей, що зазнали травматичного впливу війни.

У Німеччині система соціальної реабілітації традиційно орієнтована на комплексне відновлення ветеранів Другої світової війни та учасників інших воєнних конфліктів і передбачає надання інтегрованих послуг, що поєднують медичну допомогу, психотерапевтичну підтримку, соціальний супровід і сприяння працевлаштуванню. Важливим складником цієї моделі є міжгенераційна підтримка та робота з історично зумовленими травмами [4].

Наведені приклади переконливо засвідчують, що результативна соціальна реабілітація в умовах війни можлива лише за умови реалізації комплексного підходу, який охоплює не тільки медичні втручання, а й психологічну підтримку, соціальну адаптацію та професійну інтеграцію постраждалих осіб.

Соціальна реабілітація, зумовлена наслідками воєнних дій, охоплює низку ключових напрямів, кожен з яких оріє-

нтований на розв'язання конкретних завдань відновлення та включення постраждалих у суспільне життя (табл. 3) [4].

Ефективна соціальна та фізична реабілітація в умовах війни потребує системного управлінського підходу, що передбачає стратегічне планування, координацію дій суб'єктів публічного управління та раціональне використання фінансових, кадрових і матеріально-технічних ресурсів. У центрі такої моделі перебуває людиноорієнтована політика, спрямована на комплексне відновлення фізичного здоров'я, психоемоційного стану та соціального функціонування постраждалих осіб.

З позицій управління соціальною та фізичною реабілітацією особливої ваги набуває диференційований підхід до цільових груп, що дає змогу адаптувати реабілітаційні програми до потреб ветеранів, цивільного населення, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб. Така диференціація забезпечує підвищення ефективності управ-

Таблиця 3

Різновиди соціальної реабілітації внаслідок війни

Цільова група	Заходи соціальної реабілітації
Військовослужбовці, учасники бойових дій, ветерани	Програми соціальної реабілітації для визначених категорій зосереджені на відновленні соціальних зв'язків, професійній адаптації, а також на психологічній підтримці. Вони можуть включати курси перекваліфікації, групові зустрічі для обговорення спільних проблем, арт-терапію та інші активності.
Цивільні особи, які постраждали від війни	Заходи включають психологічну підтримку, допомогу у відновленні житла, доступ до освіти та зайнятості. Програми можуть включати консультування, соціальну підтримку для відновлення документів, житла та забезпечення базових потреб.
Діти та молодь, які зазнали впливу війни	Програми зосереджені на психологічній реабілітації, адаптації до шкільного життя, забезпеченні безпечного простору для гри та навчання. Важливим аспектом є створення умов для соціальної інтеграції та розвитку дитини.
Сім'ї, родини постраждалих внаслідок воєнних дій	Реабілітація у сімейному контексті враховує потреби всіх членів сім'ї, забезпечуючи комплексну підтримку. Програми можуть включати сімейне консультування, сприяння у відновленні сімейних зв'язків, організацію спільних заходів для зміцнення відносин.

лінських рішень і сприяє досягненню сталих результатів реабілітації. Найбільш результативними практичними інструментами у цьому контексті є:

1. **Індивідуальні програми соціальної та фізичної реабілітації**, що реалізуються в межах міждисциплінарного управління та включають фізичну терапію, медичну реабілітацію, психологічний супровід і професійну реінтеграцію. Управлінське значення таких програм полягає у можливості планування, моніторингу та оцінювання ефективності реабілітаційних втручань на індивідуальному рівні.

2. **Групові соціально-реабілітаційні програми**, які виконують важливу соціальну функцію, сприяючи відновленню соціальних зв'язків, формуванню взаємної підтримки та зниженню рівня соціальної ізоляції. З управлінської точки зору групові форми дозволяють оптимізувати використання ресурсів та охопити ширші категорії населення, поєднуючи соціальну, психологічну й фізичну реабілітацію.

3. **Творчі, психосоціальні та реабілітаційно-корекційні методи**, що доповнюють класичні фізичні та медичні підходи. Їх впровадження потребує належного управління кадрами, міжвідомчої співпраці та інтеграції послуг у єдину систему соціальної реабілітації.

4. **Цифрові та інноваційні технології у сфері соціальної й фізичної реабілітації**, включно з телереабілітацією, онлайн-консультуванням, мобільними застосунками для фізичного відновлення та використанням віртуальної реальності. Їх застосування розширює доступ до послуг, особливо для мешканців віддалених територій, та підвищує керованість і прозорість реабілітаційних процесів [4].

ність і прозорість реабілітаційних процесів [4].

Світова практика переконливо доводить, що ефективне управління соціальною та фізичною реабілітацією можливе лише за умови налагодженої міжсекторальної взаємодії між органами державної влади, системою охорони здоров'я, соціальними службами, міжнародними організаціями та громадянським суспільством. Така координація забезпечує узгодженість стратегічних і оперативних рішень, запобігає дублюванню функцій та сприяє сталому розвитку реабілітаційної інфраструктури.

В умовах воєнного стану Україна стикається з низкою управлінських і соціальних викликів у сфері реабілітації. Серед ключових проблем – обмежене фінансування, дефіцит кваліфікованих кадрів у сфері фізичної терапії та соціальної роботи, а також недостатня інтеграція управлінських рішень між різними рівнями влади. Ці чинники істотно ускладнюють реалізацію комплексних програм соціальної й фізичної реабілітації.

Особливої уваги потребує питання територіальної доступності реабілітаційних послуг, адже мешканці сільських і віддалених регіонів часто позбавлені можливості отримувати повноцінну фізичну та психологічну допомогу. Це вимагає запровадження управлінських механізмів децентралізації послуг, розвитку мобільних реабілітаційних команд і розширення телереабілітаційних форматів [4].

Водночас недостатній рівень психологічної та фізичної реабілітації негативно впливає на соціальну інтеграцію постраждалих і підвищує ризики

тривалої соціальної залежності. Тому державна політика у сфері соціальної реабілітації має бути спрямована на інституційне зміцнення системи фізичної терапії, психосоціальної підтримки та професійної реінтеграції.

Попри наявні труднощі, Україна має значний потенціал для розвитку ефективної системи управління соціальною та фізичною реабілітацією. Його реалізація можлива за умови стратегічного державного управління, активного залучення міжнародної технічної допомоги, розвитку партнерств із громадськими організаціями та формування єдиної національної моделі реабілітації, орієнтованої на відновлення здоров'я, соціальної спроможності та якості життя постраждалих осіб.

Висновки. У періоди воєнних конфліктів соціальна реабілітація набуває особливої значущості як інструмент підтримки та відновлення постраждалих

осіб і громад. Вона охоплює комплекс заходів, спрямованих на підвищення якості життя, відновлення фізичного й психологічного благополуччя, забезпечення соціальної інтеграції та повернення до активної участі у суспільному житті.

Узагальнюючи, слід зазначити, що соціальна реабілітація в умовах війни є складним багатовимірним процесом, який включає медичну й фізичну реабілітацію, психосоціальну підтримку, надання соціальних послуг, професійне відновлення, соціальну адаптацію та інші заходи. Її ефективність залежить від рівня координації між усіма зацікавленими сторонами, якості управління та раціонального розподілу ресурсів. Попри численні виклики, з якими стикається Україна у цій сфері, послідовна реалізація реабілітаційних заходів здатна істотно сприяти підвищенню якості життя та підтримці осіб, постраждалих від війни.

Література

1. Горбунова В. В. Сприяння соціального оточення відновленню та зростанню особистості при посттравматичних станах та розладах. *Наука і освіта*. 2016. № 5. С. 4–44.
2. Довгополий О. С., Прокопович О. А. Психосоціальна реабілітація учасників бойових дій і постраждалих під час війни: структура основних психологічних порушень серед військовослужбовців та визначення ролі медсестри в реабілітаційному процесі. *Медсестринство*. 2024. № 1. С. 67–70.
3. Кулешова О. В., Лавренюк Я. В. Особливості психологічної реабілітації громадян, які постраждали внаслідок війни. *Наукові перспективи*. 2023. № 12(42). С. 842–851.
4. Шапошнікова І. В. Соціальна реабілітація в умовах війни: світовий досвід та проблеми України. Фаховий електронний науково-практичний журнал «Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління». 2024. № 12. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-07-02>
5. Diachenko I., Brodska L., Serebryakov J., Samborska N., Kharytonova N. The influence of social and individual determinants on the Ukrainian military during wartime. *Interpersonal: An International Journal on Personal Relationships*. 2024. № 18(1). <https://doi.org/10.5964/ijpr.11791>
6. Чернецька Ю. І., Горєлов І. Ю. Реабілітація військовослужбовців, схильних до адиктивної поведінки. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2023. Вип. 2. С. 58–65. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2023-2-58-65>

7. Onishchenko N., Perelygina I., Nazarov O., Karikov S., Riabinina O., Gontarenko L. Psychosocial support in the process of social rehabilitation: prospects for recovery and reintegration (Management and Administrative Professional Review). *Revista de Gestao e Secretariado*. 2023. Vol. 14, Issue 10. <http://doi.org/10.7769/gesec.v14i10.2879>
8. Pesotska Yu. Social rehabilitation and social adaptation of internally displaced persons. *Social Work and Education*. 2022. № 9(1), P. 89–99. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.7>
9. Попович А. М. Соціальні бар'єри та соціальна реабілітація. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Вип. 1(40). С. 227–229.
10. Serhieieva Ya. S. Aspects of the evolution of the concepts of providing social services to the population. *Modern strategies of sustainable of the state and society in the context of global challenges* : International scientific conference (Republic of Poland, August 2–3, 2023). <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-333-0-9>
11. Thoradeniya K. War-affected children and psycho-social rehabilitation. *Sri Lanka Journal of Social Sciences*. 2017. № 40(1). P. 17–30. doi: 10.4038/sljss.v40i1.7498

References

1. Horbunova, V. V. (2016). Spryiannia sotsialnoho otochennia vidnovlenniu ta zrostanniu osobystosti pry postravmatychnykh stanakh ta rozladakh. *Nauka i osvita*, 5, 4–44 [in Ukrainian].
2. Dovhopolyi, O. S., Prokopovych, O. A. (2024). Psykhosotsialna rehabilitatsiia uchasnykiv boiovykh dii i postrazhdalykh pid chas viiny: struktura osnovnykh psykholohichnykh porushen sered viiskovosluzhbovtiv ta vyznachennia roli medsestry v rehabilitatsiinomu protsesi. *Medsestryinstvo*, 1, 67–70 [in Ukrainian].
3. Kuleshova, O. V., Lavreniuk, Ya. V. (2023). Osoblyvosti psykholohichnoi rehabilitatsii hromadian, yaki postrazhdaly vnaslidok viiny. *Naukovi perspektyvy*, 12(42), 842–851 [in Ukrainian].
4. Shaposhnykova, I. V. (2024) Sotsialna rehabilitatsiia v umovakh viiny: svitovi dosvid ta problemy Ukrainy. Fakhovi elektronnyi nauko-vo-praktychnyi zhurnal «Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia», 12. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-07-02> [in Ukrainian].
5. Diachenko, I., Brodska, L., Serebryakov, J., Samborska, N., Kharytonova, N. (2024). The influence of social and individual determinants on the Ukrainian military during wartime. *Interpersonal: An International Journal on Personal Relationships*, 18(1). <https://doi.org/10.5964/ijpr.11791>
6. Chernetska, Ya., & Gorelov, I. (2023). Rehabilitation of military personnel prone to addictive behavior. *Social pedagogy: theory and practice*, 2, 58–65. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2023-2-58-65> [in Ukrainian].
7. Onishchenko, N., Perelygina, I., Nazarov, O., Karikov, S., Riabinina, O., & Gontarenko, L. (2023). Psychosocial support in the process of social rehabilitation: prospects for recovery and reintegration (Management and Administrative Professional Review). *Revista de Gestao e Secretariado*, 14(10). <http://doi.org/10.7769/gesec.v14i10.2879>
8. Pesotska, Yu. (2022). Social rehabilitation and social adaptation of internally displaced persons. *Social Work and Education*, 9(1), 89–99. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.7>
9. Popovych, A. M. (2017). Socialni Barriers and Social Rehabilitation. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskogo universytetu. Serii "Pedagogika. Soetsialna robota"*, 1(40), 227–229 [in Ukrainian].
10. Serhieieva, Ya. S (2023). Aspects of the evolution of the concepts of providing social services to the population. *Modern strategies of sustainable of the state and society in the context of global challenges*: International scientific conference (Republic of Poland, August 2–3, 2023). <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-333-0-9>
11. Thoradeniya, K. (2017). War-affected children and psycho-social rehabilitation. *Sri Lanka Journal of Social Sciences*, 40(1), 17–30. doi: 10.4038/sljss.v40i1.7498.

Levchuk I. B., Karlova T. Ye., Rashidi B. Management of social and physical rehabilitation in times of war: international practices and their adaptation in Ukraine

The article provides a comprehensive analysis of social and physical rehabilitation management in conditions of military challenges, taking into account current international practices and opportunities for their adaptation in Ukraine. It is argued that war causes not only large-scale physical losses and destruction of infrastructure, but also profound social, psychological, and economic consequences, the overcoming of which requires a systematic interdisciplinary approach. Social rehabilitation is seen as a multidimensional process aimed at restoring the physical, psychological, and social well-being of people affected by hostilities, including military personnel, veterans, internally displaced persons, civilians, and their families.

The study summarizes scientific approaches to understanding the essence of social rehabilitation, its relationship with social adaptation, and the concept of resilience. Emphasis is placed on the role of physical rehabilitation as an important component of the overall recovery system, which ensures the restoration of functional abilities, improved quality of life, and social activity of those affected. The global experience of organizing rehabilitation systems in the United States, Israel, and Germany is analyzed, and their key managerial and institutional characteristics are identified.

The main areas of social rehabilitation in wartime are highlighted, target groups and effective rehabilitation methods are described, including individual and group programs, art therapy approaches, and the use of digital technologies. Current problems in the development of the social and physical rehabilitation system in Ukraine are outlined, including limited resources, insufficient coordination between management entities, and unequal access to services. It concludes that there is a need to improve management mechanisms, cross-sectoral cooperation, and the implementation of adapted international practices to increase the effectiveness of rehabilitation measures during wartime and the post-war period.

Key words: *management, social rehabilitation, physical rehabilitation, educational rehabilitation, psychosocial support, military challenges, resilience, international experience, adaptation of rehabilitation practices, Ukraine.*

Дата надходження статті до редакції: 17.07.2026

Дата прийняття статті до друку: 20.08.2026

Дата публікації: 06.10.2026